Олена Кухновець

МИКОЛА КОСТОМАРОВ – ЛЮДИНА НЕПРОСТОЇ ДОЛІ

«Щира любов історика до своєї Батьківщини
може виявлятися тільки в строгій повазі до правди»
Микола Костомаров

Костомаров Микола Іванович був одним із найвидатніших учених середини XIX ст., одним із основоположників Кирило-Мефодіївського братства та автором багатьох наукових досліджень.

Микола Іванович народився 4 травня 1817 р. у селі Юрасівці, Острогозького повіту, Воронезької губернії. Його походження визначало деяку невизначеність його долі. Він народився, ще до шлюбу свого батька, місцевого поміщика Івана Петровича Костомарова, зі своєю матір'ю, кріпачкою, українською дівчиною Тетяною Петрівною Мильниковою і за законами тогочасної Росії ставав кріпаком свого власного батька.

Батько майбутнього історика, був людиною надзвичайно освіченою. Самостійно вивчивши французьку, в оригіналі читав твори Вольтера, Дідро й інших французьких просвітителів, але залишався, жорстоким поміщиком. Вже в похилому віці він обрав собі в дружини українську дівчину Тетяну і відправив її до Москви на навчання, маючи намір пізніше із нею одружитися. Обвінчалися батьки Миколи Костомарова у вересні 1817 р., уже після народження спільного сина [3, с. 35].

Раптова смерть Івана Петровича 14 липня 1828 р. поставила його сім'ю в скрутне юридичне становище. Микола Костомаров як кріпак, адже батько не встиг його усиновити, у спадок переходив його найближчим родичам – Ровнєвим, які були не проти вимістити свою злість на барчукові. Щоб його принизити, йому призначили «місце» у передпокої. Ровнєвськіслуги, зловтішаючись, говорили йому: «Доста панствувати, Миколко, – ти ж бо такий же холоп, як і ми!». І коли Ровнєви запропонували Тетяні Петрівні за 14 тисяч десятин родючої землі вдовину частку – 50 тис. карбованців асигнаціями, а також волю хлопчикові, вона погодилася без зволікань.

Залишившись з обмеженими коштами, мати змушена була перевести Миколу з московського пансіону до пансіону у Воронежі. Навчання в ньому коштувало дешевше, але рівень викладання був нижчим. За «витівки» він був відрахований з цього пансіону і перевівся до Воронезької гімназії. З усіх випускників 1833 р. тільки Костомаров, маючи намір вчитися, вступив до Харківського університету на історико-філологічний факультет, який закінчив у 1836 р. [4].

Миколу Івановича цікавили найрізноманітніші сфери гуманітарних наук. Він вивчав стародавні й нові мови, глибоко цікавився античною історією, німецькою філософією і новою французькою літературою.

Особливу роль у становленні поглядів Миколи Костомарова на історичний процес відіграв професор кафедри грецької словесності Михайло Михайлович Лунін. Саме під впливом Луніна в юнака сформувався погляд на історію, близький світоглядові культури німецького романтизму, але дуже далекий від поглядів, що панували в той час у російській історіографії.

Костомаров в університетські роки дуже багато читав. Перевантаження не забарилися позначитися на його здоров'ї – ще в часи студентства значно погіршився зір. У січні 1837 р. Микола Костомаров склав іспити з усіх предметів, і 8 грудня 1837 р. був затверджений у статусі кандидата [2, с. 220].

Після чого вступив на військову службу юнкером до Кінбурнського драгунського полку. Але військовим він виявився невдалим. Насамперед нести службу заважав стан здоров'я. До того ж дуже скоро Костомарову набридли «військові навчання і тодішні військові товариші». Вихід знайшовся своєрідний: Костомаров став істориком полку.

Залишивши полк, він знову попрямував до Харкова, де продовжив свою історичну освіту. Великий вплив у ті роки справила на М. Костомарова європейська романтична традиція, особливо творчість Е. Гофмана [4].

Велику роль в його становленні зіграло спілкування з такими відомими літераторами і ученими, як філолог-славіст І. Срезневський, український поет і професор російської історії Харківського університету П. Гулак-Артемовский, письменник Гр. Квітка-Основ'яненко, поет і фольклорист О. Метлинський. Під враженням від повістей Гоголя Костомаров й сам починає писати літературні твори. Вже в 1838 р. він видав під псевдонімом Ієремія Галка свій перший літературний твір – драму «Савва Чалий». Наступного року була надрукована збірка віршів «Українські балади», пізніше – «Гілка»[2, с. 221].

В 1840 р. Костомаров розпочав підготовку до складання іспитів на ступінь магістра історичних наук, які успішно пройшов і отримав дозвіл писати дисертацію. Першу дисертацію «Про причини і характер унії в Західній Росії» подав до захисту в 1841 р., але з огляду на протест церковної влади її було вилучено та знищено. У 1844 р. успішно захистив другу дисертацію: «Об историческом значений русской народной поэзии».

Темою його нового дослідження стала історія Богдана Хмельницького. Бажаючи бути ближче до місць основних боїв визвольної війни, Микола Іванович вирушив учителювати на Волинь, у гімназію Рівного. Та вже 1845 р. він переїхав до Києва, де став старшим учителем Першої гімназії.

У Києві Микола Іванович починає спілкуватися з представниками української інтелігенції М. Гулаком, О. Марковичем, В. Білозерським, П. Кулішем, Т. Шевченком. Незабаром в їх колі зародилася і розвинулася ідея створення суспільства, метою якого була б реалізація ідей слов'янської єдності на принципах рівноправ'я народів, ліквідації кріпосного права, релігійній і соціальній свободі. Такою організацією і

стало Кирило-Мефодіївське товариство. Костомаров розробив його основні програмні ідеї, які були викладені як в «Статуті і правилах», так і в «Книзі буття українського народу», у відозвах «Брати українці», «Братья великоросіяни і поляки».

24 червня 1848 р., відбувши рік у Петропавлівській фортеці, М. Костомаров був засланий у Саратов. Рік в'язниці не пройшов для Миколи Івановича марно. За кілька місяців ув'язнення він вивчив грецьку й іспанську мови. Він був змушений служити чиновником у губернському статистичному комітеті. З 1857 р. за згодою уряду переїхав до Петербурга, де у 1859–1862 рр. працював екстраординарним професором університету. Про його майстерність лектора, про глибоку науковість лекцій і багатство їх фактичного матеріалу буквально з перших же днів серед студентів ходили легенди. Майже кожна лекція ученого закінчувалася овацією. Його слухачами були не лише студенти, але і колеги, друзі-історики, письменники, митці.

Разом з деякими колишніми членами Кирило-Мефодіївського товариства Микола Іванович заснував журнал «Основа», на сторінках якого публікувалися матеріали, присвячені історії та культурі України.

У 1860–1885 рр. – член-редактор Археографічної комісії. З 1861 по 1865 р. Костомаров написав і видав більше 200 робіт, серед яких такі грунтовні дослідження, як «Північноросійське народоправство», «Лівонська війна», «Смутний час Московської держави», «Останні роки Речі Посполитої», «Руїна», «Мазепа», три томи «Російської історії в життєписах її найголовніших діячів», а також багаточисельні повісті, розповіді, нариси, дослідження в області фольклору. Їм були розшукані і оброблені численні історичні документи, що увійшли до багатотомного видання «Акти, що відносяться до історії Південної і Західної Росії». М. І. Костомаров був також редактором трьох випусків «Пам'ятників старовинної російської літератури». Він підготував до видання і відредагував твори Т. Шевченко (1866 р.), брав участь в публікації «Російської історичної бібліотеки», журналу «Вісник Европи», в багатьох історичних з'їздах [2, с. 224].

Оцінюючи науковий доробок Костомарова Рада Київського університету в 1864 р. присвоїла йому вчений ступінь доктора російської історії. У 1876 р. Костомарова було обрано членом-кореспондентом Російської Академії Наук, 1869 р. – почесним членом сербського ученого Дружества, а у 1870 р. – членом Південно-Слов'янської Академії.

У 1873 р., розлучені долею багато років тому, Микола Іванович і Аліна Крагельська зустрілися знову. Він – так і не одружений самотній, вона – вдова і мати трьох дітей. 9 травня 1875 року вони обвінчалися [4].

Фатально на здоров'я Костомарова вплинули дві події. Восени 1881 р., переходячи вулицю на Васильєвському острові, він був збитий ломовим візником. А 25 січня 1885 р. Костомарова, зануреного в роздуми, знову збив екіпаж – цього разу просто під аркою Генерального штабу.

6 квітня здоров'я вченого різко погіршилося. Лікар давав йому кілька годин. Так і сталося: рано-вранці 7 квітня він помер у своїй квартирі на Васильєвському острові.

Поховали Миколу Івановича 11 квітня 1885 р. на Волковому цвинтарі. Серед тих, хто прийшов провести його в останню дорогу, було дуже багато студентів.

Роль Костомарова в розвитку української історіографії величезна. Він був першим ученим Східної Європи, який радикально змінив підхід до роботи історика, поставивши наріжним каменем не опис подій і осіб, а історію народу в його соціокультурній цілісності і єдності найрізноманітніших сфер життя.

Список використаних джерел:

1. Смолій В. А. М. Костомаров: віхи життя і творчості: Енциклопед. довідник. – К. : Вища школа, 2005. – 543 с.
2. Харченко Т. Н., Очкурова О. Ю., Рудычева И. А. 100 знаменитых людей Украины. – Харьков : Фолио, 2004. – 511 с.
3. Чалая Т. Крестьянка Костомарова – мать историка // Історичний журнал. – К. : Вища школа. – 2005. – № 1. – С. 35–44.
4. Микола Іванович Костомаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://konesh.ru/biblioteka-im-m-kostomarova.html.